

3

1A-B, 1869, V.T., dl. 1

UITKOMSTEN

DER

VIJFDE TIENJARIGE VOLKSTELLING

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OP DEN

EERSTEN DECEMBER 1869.

EERSTE DEEL.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ
VAN WEELDEN EN MINGELEN
EN BIJ HUNNE CORRESPONDENTEN.

1873.

INLEIDING.

De vijfde algemeene tienjarige volkstelling heeft plaats gehad op 1 December 1869, krachtens de voorschriften van Zijner Majesteits besluit van 9 Junij 1869 (*Staatsblad* n°. 103). Even als vroeger diende ook bij deze telling tot grondslag het werkelijke verblijf in den strengsten zin des woords toegepast. Ieder persoon, Nederlander of vreemdeling, werd ingeschreven in de gemeente, waar hij den nacht van 30 November tot 1 December had doorgebracht. Zij, die gedurende dien nacht reizende waren, werden ingeschreven in de gemeente, waar zij 's morgens of in den loop van 1 December aankwamen. Schippers, met of zonder hun gezin, op den dag der telling aan boord hunner schepen varende en allen die zich aan boord bevonden, moesten hun ingevuld billet inleveren ter plaatse hunner bestemming, wanneer zij die in den loop van 1 December bereikten; was zulks niet doenlijk en vertoefden zij op één of meer plaatsen gedurende dien dag, geschiedde de inlevering in de gemeente, waar zij het langst op 1 December vertoefden. Werd op dien dag volstrekt niet aangelegd, dan werd het billet ingeleverd op de eerste plaats waar zij na dien dag aankwamen. Op de inschrijvingbiljetten voor varende schippers en hunne gezinnen bestemd, werd zoowel de naam der gemeente, waar het billet werd uitgereikt, als die waar het in ontvangst werd genomen aangeteekend. Daarenboven ontving elke schipper een ontvangbewijs te bewaren tot 15 December, hetwelk bij de ontvangst en de afgifte van het inschrijvingbiljet telkens moest worden gewaarmerkt.

In eene bijeenkomst der chefs van de provinciale bureaux voor statistiek, welke op 25 October 1869 en volgende dagen aan het Departement van Binnenlandsche Zaken werd gehouden, werden de voorbereidende werkzaamheden voor de aanstaande telling en de voorschriften voor de latere bewerking vastgesteld. Aan de zorg van de gemeentebesturen was het doen invullen der gewone inschrijvingbiljetten opgedragen, waarvoor eene schadeloosstelling van één en een halven cent per persoon werd toegekend. De zorg voor de invulling der opgaven van personen gehuisvest in gebouwen tot militaire einden gebruikt, in eenig etablissement, hospitaal of ander gebouw tot de marine behoorende, aan boord van schepen in 's lands dienst in de havens of op de reeden van het Rijk aanwezig of op stroom liggende, als ook van personen, gehuisvest in strafgevangenissen, huizen van verzekering of van arrest en van bewaring, werd aan de Departementen van Oorlog, Marine en Justitie opgedragen. De maatschappij van weldadigheid belastte zich met het doen invullen der opgaven van de bevolking van hare kolonien, terwijl aan het bestuur van de aan het Rijk behoorende gestichten te Omerschans en Veenhuizen de inschrijving der daarin opgenomen personen was opgedragen. Die personen, als ook zij, die te zamen woonden in instellingen of gestichten van welken aard ook of zij bevonden in herbergen of logementen, werden op inschrijvingstaten beschreven. De hoofden of bestuurders der gestichten of instellingen en de herbergiers of logementhouders zorgden voor de invulling.

De aandacht der gemeentebesturen werd vooral gevestigd op de nummering der huizen, daar eene nauwkeurige kennis van het getal huizen in elke gemeente den grondslag uitmaakt van elke volkstelling en onmisbaar is voor de contrôle van de volledigheid der opgaven. De woonhuizen werden ingedeeld in huizen bewoond, onbewoond en in aanbouw. Men liet bij deze telling de opgave achterwege van die gebouwen en getimmerten, welke niet ter bewoning zijn bestemd.

Reeds in Maart 1869 werd op de noodzakelijkheid gewezen om in volkrijke gemeenten of in gemeenten met eene bevolking van meer dan 3000 zielen de hoofdleiding der telling aan één aansprakelijk persoon op te dragen. Die persoon moest zoo veel doenlijk tot het verkrijgen der noodige inlichtingen zich in betrekking stellen met het hoofd van het statistische bureau in de provincie en de van daar ontvangen voorschriften aan de agenten onder zijne leiding mededeelen. Aan die agenten of aan de personen met het rondbrengen der

inschrijvingbiljetten en staten belast werden inventarissen ter hand gesteld, terwijl uiterste termijnen werden gesteld voor het rondbrengen en terughalen der biljetten en staten.

Daar voor den hoofdagent de inventarissen het hoofdmiddel zijn van contrôle van het terughalen der rondgebrachte biljetten en van het verzuim in de afgifte, werd bij deze telling eene groote zorg aan die inventarissen besteed en eene uitvoerige instructie voor de agenten aan de keerzijde van elken inventaris gedrukt. Op dien inventaris werden vóór of bij het rondbrengen der biljetten en staten het nummer, de gemeente, de wijk of afdeeling, de straat, het dorp, het gehucht of de buurtschap, het nummer van het huis of ander gebouw, de naam van het hoofd van het gezin, van den bestuurder der instelling of van het gesticht en van de afzonderlijk levende personen en het volgnummer van elk biljet en elken staat ingeschreven. Bij het rondbrengen en het terughalen der biljetten en staten wordt de dag der afgifte en van het terughalen van elk biljet of van elken staat op den inventaris ingeschreven. Op de inventarissen wordt aangeteekend het getal personen, onderscheiden naar het geslacht, naar de opgaven zoowel van het bevolkingregister der gemeente als naar die van de inschrijvingbiljetten of staten, de laatsten ingedeeld naar den aard hunner aanwezigheid in de gemeente met vermelding tevens van het getal tijdelijk afwezigen.

Na afloop der telling zijn in elke gemeente de bevolkingregisters getoetst aan de verkregen opgaven en zoo noodig naar die opgaven aangevuld, bij- of omgewerkt. Daarna werden zoowel de inventarissen als de biljetten en staten naar het statistisch bureau van elke provincie verzonden, waar eene herziening der opgaven en de verdere werkzaamheden der telling hebben plaats gehad. Die werkzaamheden bepaalden zich in de eerste maanden tot de herziening en de uitwisseling der opgaven van de personen op den dag der telling tijdelijk aan- en afwezig, het meest tijdroovende werk bij eene telling, tusschen de provinciale bureaux. De inschrijvingstaten, ingevuld door de zorg van de Departementen van Algemeen Bestuur, de maatschappij van weldadigheid en het bestuur van 's Rijks bedelaarsgestichten werden regtstreeks opgezonden aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, waar men voor de verdere bewerking zorg droeg.

Wij gaan thans over tot het beschouwen der uitkomsten van de jongste volkstelling met bijvoeging van eene vergelijking met die der vorige.

§ 1. Digtheid der en betrekkelijke bevolking.

De werkelijke bevolking was tijdens de volkstelling op 1 December 1869 over elke der elf provincien op de volgende wijze ingedeeld:

PROVINCIE.	BEVOLKING.		UITGESTREKTHEID IN		AANTAL ZIELEN	
	Getal.	Betrekkelijke reden.	hectaren.	vierk. geographische mijlen. (°)	per 1000 hectaren.	per vierk. geographische mijl.
Noordbrabant	428872	0.1198	512774	93125	836	4005
Gelderland	432693	0.1200	508648	92376	851	4684
Zuidholland	688204	0.1923	301756	54802	2281	12558
Noordholland	577436	0.1613	271636	49832	2126	11705
Zeeland	177569	0.0496	176500	32054	1006	5540
Utrecht	173556	0.0485	138420	25140	1254	6904
Friesland	292354	0.0817	327494	59476	893	4915
Overijssel	254051	0.0710	334305	60713	760	4184
Groningen	225336	0.0629	229268	41637	983	5412
Drenthe	105637	0.0295	266262	48357	397	2185
Limburg	223821	0.0625	220414	40030	1015	5591
HET RIJK	3,579,529	1.0000	3,287,486	507,042	1089	5995

De beide meest bevolkte provincien, Zuidholland en Noordholland, behelzen te zamen meer dan één derde, Noordbrabant en Gelderland bijna één vierde der bevolking. De bevolking der meest bevolkte provincie Zuidholland overtreft die van de vier provincien met het kleinste zielental: Limburg, Zeeland, Utrecht en Drenthe vereenigd.

Men verkrijgt naar de uitkomsten dezer telling op elke vierkante geographische mijl 5995 zielen tegen 5561, of op 100 hectaren 109 tegen 101 naar die der vorige telling.

(°) De vierkante mijl tegen 5506 80 hectaren berekend.

Naar de digtheid der bevolking, waarbij de gemiddelde digtheid van de bevolking voor het Rijk als eenheid wordt genomen, laten de provincien voor elke der beide tellingen, zich rangschikken in de volgende orde:

	1859.	1869.	1859.	1869.	
Zuidholland	2,0539	2,0948	Friesland	0,8313	0,8198
Noordholland	1,9048	1,9525	Gelderland	0,7892	0,7817
Utrecht	1,1476	1,1516	Noordbrabant	0,7875	0,7681
Limburg	0,9707	0,9326	Overijssel	0,7024	0,6979
Zeeland	0,9352	0,9241	Drenthe	0,3549	0,3645
Groningen	0,8991	0,9028			

Gedurende het tienjarige tijdperk vermeerderde dus de bevolking betrekkelijk meer dan gemiddeld in het Rijk in Zuid- en Noordholland, Utrecht, Groningen en Drenthe, minder in de zes overige provincien. De provincie Zuidholland, of de meest bevolkte, stond tot Drenthe of de minst bevolkte, in de reden van 1 tot 5.75 tegen 1 tot 5.79 in 1859. Slechts in drie van de elf provincien overtreft de digtheid der bevolking de gemiddelde van het Rijk. Men vindt op blz. 317—373, naar de jongste opgaven van het Departement van Financien verkregen, de oppervlakte in hectaren van elke gemeente des Rijks en de digtheid der bevolking op 1000 bunders berekend. In het vijfde en laatste gedeelte vindt men tevens die opgave voor de administratieve en geregtelijke kantons, de kies-, militie- en schooldistrikten, en de geneeskundige indeeling in groepen naar de gesteldheid van den bodem (blz. 434—444).

Wij achten het niet onbelangrijk van die bewerking een algemeen overzicht te geven, door in den volgenden staat voor elke provincie de gemeenten en de kantons met de digtste en meest verspreide bevolking, berekend op duizend hectaren, te laten volgen:

PROVINCIE.	GEMEENTEN MET BEVOLKING OP 1000 HECTAREN.		KANTONS MET BEVOLKING OP 1000 HECTAREN.	
	Het digst.	Het meest verspreid.	Het digst.	Het meest verspreid.
Noordbrabant.	Eindhoven 57568	Bakel en Oostelbeers 232	's Hertogenbosch . . . 2303	Oirschot 373
Gelderland . .	Doesburg 11946	Rosendaal 167	Nijmegen 2384	Harderwijk 484
Zuidholland . .	Leiden 196444	Vlaardingher-Ambacht 336	Rotterdam (2 kant.) 48284	Oud-Beijerland . . . 826
Noordholland .	Amsterdam . . . 184705	Vlieland 140	Amsterdam (4 kant.) 43229	Medemblik 587
Zeeland	Middelburg . . . 12244	's Heer Abtskerke . . 183	Vlissingen 2223	Brouwershaven . . . 692
Utrecht	Utrecht 26763	Maarn 283	Utrecht 11673	Maarssen 759
Friesland . . .	Dokkum 136981	Doniawerstal 270	Leeuwarden 3123	Oldeberkoop 483
Overijssel . . .	Stad-Almelo . . . 109132	Blankenham 26	Kampen 1405	Ommen 456
Groningen . . .	Groningen 21769	Vlagtwedde 213	Groningen 4095	Winschoten 713
Drenthe	Meppel 6959	Rolds 160	Meppel 540	Hoogeveen 361
Limburg	Maastricht 67006	Grubbenvorst 315	Maastricht 11730	Horst 416

De volgende staat geeft voor elke provincie het getal hectaren van de gemeenten en kantons, waarvan de oppervlakte het grootst en het kleinste is:

PROVINCIE.	GEMEENTEN MET EENE OPPERVLAKTE IN HECTAREN.		KANTONS MET EENE OPPERVLAKTE IN HECTAREN.	
	Het grootst.	Het kleinste.	Het grootst.	Het kleinste.
Noordbrabant.	Deurne e. a. 10330	Ravenstein 30	Asten 52672	Breda 11865
Gelderland . .	Apeldoorn 33941	Hemmen 263	Apeldoorn 70615	Zevenaar 11512
Zuidholland . .	Dubbeldam 6101	Maassluis 35	Sommelsdijk 22193	Rotterdam (2 kant.) 2554
Noordholland .	Texel 18555	Egmond aan Zee . . . 82	Haarlem 31715	Zaandam 5969
Zeeland	IJzendijke 4402	Veere 156	Axel 24807	Vlissingen 7754
Utrecht	Zeist 4997	Montfoort 144	Amersfoort 29671	Utrecht 5253
Friesland . . .	Opsterland 23061	Dokkum 33	Oldeberkoop 45223	Leeuwarden 10577
Overijssel . . .	Hardenberg(Ambt)16547	Blokzijl 16	Zwolle 54211	Vollenhoven 14527
Groningen . . .	Vlagtwedde 15395	Nieuwe Schans 774	Winschoten 52862	Groningen 10485
Drenthe	Ennen 28849	Meppel 1060	Assen 133817	Meppel 38553
Limburg	Venraij 14616	Valkenburg 46	Horst 44087	Maastricht 2561

Van de hoofdkiesdistrikten ter verkiezing van leden der Tweede Kamer is het hoofdkiesdistrikt Assen het grootste met eene oppervlakte van 220,879 hectaren en eene bevolking van 398 zielen per duizend hectaren, terwijl het kleinste, Amsterdam, 1433 hectaren telt met eene bevolking van 184,705 zielen per duizend hectaren.

Men vindt in den volgenden staat een overzicht van de feitelijke bevolking of van het getal personen als aanwezig geteld op den dag van elke telling naar de uitkomsten der eerste en der beide laatste tellingen. Van de 34 voornaamste gemeenten is voor elke afzonderlijk het bevolkingcijfer opgegeven. Uit den staat blijkt dat de bevolking des Rijks in het veertigjarige tijdperk is toegenomen met 961,598 zielen of 36.79 %, waarvan 479,711 of 37.54 % voor het mannelijke, 481,882 of 36.11 % voor het vrouwelijke geslacht.

De bevolking nam toe van 1829 tot 1839 met 246,963, van 1839 tot 1849 met 196,429, van 1849 tot 1859 met 236,698, van 1859 tot 1869 met 281,503 zielen of 9.45, 6.57, 7.74 en 8.85 %. De bevolking nam betrekkelijk het meest toe van 1829 tot 1839, het minst van 1839 tot 1849. De veertigjarige vermeerdering (1829 tot 1869) bedroeg voor de vierendertig voornaamste gemeenten 319,456 of 40.03 %, voor de overige 642,137 of 35.37 %.

	16 November 1829.		31 December 1839.		1 December 1849.		Vermeerdering van 1829 tot 1869.		Vermeerdering van 1859 tot 1869.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noord- brabant.										
's Hertogenbosch	10424	10065	11237	12020	12210	12715	1786	2650	973	695
Breda	6747	6367	7185	7745	7347	7850	600	1483	162	105
Tilburg	5627	6099	7692	8174	10490	10969	4863	4870	2798	2795
Overige gemeenten	150392	153170	176318	176464	183974	182877	33582	29707	7656	6413
PROVINCIE	173190	175701	202432	204403	214021	214411	40831	38710	11589	10008
Gelder- land.										
Arnhem	7194	7315	11761	13108	15295	17030	8101	9715	3534	3922
Apeldoorn	3732	3494	5772	5544	6469	6192	2737	2698	697	648
Nijmegen	8402	9332	10158	11483	10977	12054	2575	2722	819	571
Zutphen	4803	5401	6533	7164	6986	7568	2183	2167	453	404
Overige gemeenten	131178	128942	168065	162464	177056	171390	45878	42448	8991	8926
PROVINCIE	155309	154484	202280	199763	216783	214234	61474	50750	14494	14471
Zuid- holland.										
's Gravenhage	25635	30470	35498	42907	41397	49931	15762	19461	5899	7024
Delft	6905	8118	9354	10403	10530	11472	3625	3354	1176	1069
Dordrecht	9040	10932	10475	12579	11265	13533	2225	2601	790	954
Gouda	5993	6885	6977	7866	7653	8356	1660	1471	676	490
Leiden	16131	18433	16933	19727	18417	20923	2286	2490	1434	1196
Rotterdam	32266	40028	47514	53344	53024	64051	20758	24023	5510	5707
Schiedam	5493	6095	7071	8166	9091	10231	3598	4136	2020	2065
Overige gemeenten	127707	129606	159620	163715	177522	181608	49815	52002	17902	17893
PROVINCIE	229170	250567	293492	323707	328899	360105	99729	109538	35407	36398
Noord- holland.										
Haarlem	10148	11519	12849	14690	14780	16209	4632	4690	1931	1519
Alkmaar	4495	4944	4959	5477	5462	5965	967	1021	503	488
Amsterdam	90332	112032	109184	132164	121228	142878	30896	30846	12044	10714
Helder	2941	2548	8080	7245	9801	8948	6360	6400	1721	1703
Zaandam	5188	5545	5772	6002	5834	6211	646	666	62	209
Overige gemeenten	81060	83236	106921	107782	119046	120596	37086	37360	12125	12314
PROVINCIE	194164	219824	247765	273360	276151	300807	81987	80983	28386	27447
Zeeland.										
Middelburg	6469	8231	7184	8823	7660	8955	1191	724	476	132
Vlissingen	4108	3921	5611	5153	4820	4797	712	876	791	356
Overige gemeenten	56482	58051	68188	70559	74874	76708	18392	18657	6686	6149
PROVINCIE	67059	70203	80983	84535	87354	90460	20295	20257	6371	5925

	16 November 1829.		31 December 1839.		1 December 1849.		Vermeerdering van 1829 tot 1869.		Vermeerdering van 1859 tot 1869.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Utrecht.										
Utrecht	20390	23017	24425	23564	28426	31935	8036	8918	4001	3371
Amersfoort	5585	6197	6036	6627	6286	7012	701	815	250	385
Overige gemeenten	38973	38197	47755	46369	51048	49882	12075	11685	3293	3513
PROVINCIE	64948	67411	78216	81560	85700	88820	20812	21418	7544	7269
Fries- land.										
Leeuwarden	9857	11081	12376	13008	12768	13268	2911	2187	392	260
Opsterland	4591	4524	5338	5619	6671	6415	2080	1891	833	796
Schoterland	3608	3688	5441	5415	5797	5840	2069	2152	296	425
Tietjerksteradeel	3709	3637	5366	5132	5893	5601	2184	2054	527	559
Weststellingwerf	3746	3604	6022	5914	6519	6354	2773	2750	497	440
Wonseradeel	4103	3935	5206	5098	5780	5750	1677	1815	574	652
Overige gemeenten	71277	73489	95132	97450	102646	105791	31369	32302	7514	8341
PROVINCIE	100951	103958	135381	137636	146014	149109	45063	45151	10633	11473
Over- ijssel.										
Zwolle	7396	8244	8989	10234	9753	10814	2957	2570	764	580
Deventer	6836	6803	7935	8349	8840	8987	2004	2184	905	638
Kampen	4320	4562	6979	6845	7419	7291	3099	2729	440	446
Overige gemeenten	71921	68813	94759	90286	102004	97482	30083	28669	7245	7196
PROVINCIE	90473	88422	118662	115714	128016	124574	37543	36152	9354	8800
Gronin- gen.										
Groningen	14119	16141	16351	19151	17607	20377	3488	4236	1256	1226
Overige gemeenten	63505	63739	83972	85531	90690	93342	27185	29603	6718	7811
PROVINCIE	77624	79880	100323	104682	108297	113719	30673	33839	7974	9097
Drenthe	32528	31340	48666	45763	53339	50601	20811	19261	4673	4838
Limburg.										
Maastricht	12102	12342	13095	14027	13830	14663	1728	2321	735	636
Overige gemeenten	80528	81309	95053	92070	99293	95811	18765	14502	4240	3741
PROVINCIE	92630	93651	108148	106097	113123	110474	20493	16823	4975	4377
Het Rijk.										
De 34 voornaamste gemeenten	372495	425549	471908	538767	520265	591235	153770	165686	54357	52468
De 1100 overige gemeenten	905551	909892	1,144440	1,138453	1,231492	1,226088	325941	316196	87043	87635
De 134 gemeenten	1,278046	1,335441	1,616357	1,677220	1,757757	1,817323	479711	481882	141400	140193

Wij laten thans volgen eene opgave van de betrekkelijke vermeerdering der bevolking in elke provincie op de tienduizend zielen, gedurende elk tienjarig en het veertigjarig tijdperk, in de rangorde der betrekkelijke vermeerdering gedurende de veertig jaren.

PROVINCIE.	Van 16 Nov. 1829 tot 16 Nov. 1839.	Van 16 Nov. 1839 tot 16 Nov. 1849.	Van 16 Nov. 1849 tot 16 Nov. 1859.	Van 16 Nov. 1859 tot 16 Nov. 1869.	Van 16 Nov. 1829 tot 16 Nov. 1869.
Drenthe	1349	1415	1413	1007	6274
Friesland	1120	856	1037	810	4403
Zuidholland	965	711	954	1163	4362
Overijssel	1051	914	863	777	4119
Noordholland	709	761	923	1071	3937
Gelderland	1161	722	845	721	3913
Groningen	1152	727	879	830	3634
Utrecht	965	274	696	927	3191
Zeeland	1027	590	326	743	2954
Noordbrabant	847	475	263	531	2280
Limburg	560	434	438	437	2003

Uit dit overzicht volgt dat de bevolking het meest is toegenomen in Drenthe, Friesland en Zuidholland, het minst in de zuidelijke en zuidwestelijke provincies des Rijks.

§ 2. Getelde of feitelijke en werkelijke bevolking.

Terwijl bij de vorige telling op de keerzijde van het biljet slechts vermeld werden familienaam en voornamen van de afwezigen en voor de overige opgaven eene latere bijwerking van de gemeentebesturen moest gevraagd worden, bestond bij deze telling de verplichting om van de afwezigen dezelfde opgaven als van de aanwezigen in te vullen. Het biljet behelsde eene naauwkeurige omschrijving der tijdelijke afwezigheid, zich bepalende tot die werkelijk inwonende personen die voor korten tijd bijv. voor enkele maanden, binnen of buiten de gemeente, zich uit de woning of uit den kring van het gezin hadden verwijderd. Als tijdelijk afwezig werden beschouwd de miliciens, die slechts tijdelijk in den wapenhandel worden geoefend, varende schippers, die kennelijk het voornemen hebben om terug te keeren, leden van het gezin buiten of binnen de gemeente voor korten tijd in een ziekenhuis of ander gesticht verpleegd of geplaatst. Vaarentogen mochten kinderen op kostscholen, zoons op hoogeschole of andere wetenschappelijke instellingen, zoons of dochters in andere gemeenten of buiten 's huis in vaste dienst niet als tijdelijk afwezig beschouwd worden. Men splitste de afwezigen in afwezigen *buiten* en afwezigen *binnen* de gemeenten. Slechts de eersten kwamen in aanmerking bij de bewerking van de uitkomsten der telling, terwijl de laatste opgave ten doel had het terugvinden der enkele leden van het gezin bij de bij- of omwerking der bevolkingregisters gemakkelijk te maken.

Bij de bijwerking der uitkomsten van de vorige telling werden alle gegevens voor elke van de beide soorten van bevolking, de getelde en de werkelijke, bewerkt en in druk uitgegeven. Bij deze telling bepaalde men zich voor de getelde bevolking tot de opgave van het zielental naar het geslacht, niet slechts voor de geheele maar tevens voor elke plaatselijke indeeling of elk onderdeel der gemeente. Het getal bewoonde huizen en schepen, dat der huisgezinnen en de huizing der getelde personen werden naar den feitelijken, de overige opgaven naar den werkelijken staat der bevolking opgemaakt.

De volgende staat geeft een overzicht van het getal personen in elke provincie, uit de gemeente hunner werkelijke woonplaats afwezig, ingedeeld naar de provincie of de streck hunner aanwezigheid:

PROVINCIE.	Binnen de provincie.		Buiten de provincie.		In eene Nederlandsche kolonie.		In den vreemde of op zee.		Verblijf onbekend.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	2910	1030	2348	712	12	"	399	153	259	158
Gelderland	1806	1023	2563	1170	23	"	1076	404	29	6
Zuidholland	3790	2056	1804	641	185	1	3409	220	435	149
Noordholland	2501	1681	2112	980	140	1	3023	161	382	252
Zeeland	1281	633	331	150	40	"	375	96	1	"
Utrecht	744	457	819	576	"	"	94	49	200	109
Friesland	1455	582	1402	461	76	"	189	16	351	119
Overijssel	1080	541	2009	840	2	"	140	48	663	281
Groningen	1757	1219	1484	711	20	1	1803	260	515	202
Drenthe	307	189	1556	731	2	"	100	9	13	2
Limburg	899	159	390	81	"	"	478	153	37	9
HET RIJK	18530	9570	16818	7053	500	3	11086	1659	2975	1287

Uit dit overzicht blijkt dat 69,481 personen, waaronder 49,909 van het mannelijk en 19,572 van het vrouwelijk geslacht op den dag der telling uit hunne werkelijke woonplaats afwezig waren, waarvan 51,971, 35,348 mannen en 16,623 vrouwen, zich binnen het Rijk bevonden. Van dezen vertoefden 23,100, 18,530 mannen en 9570 vrouwen, binnen de provincie hunner inwoning, 23,871, 16,818 mannen en 7053 vrouwen, in eene andere provincie des Rijks.

De opgaven der afwezige personen laten bij eene volkstelling steeds te wenschen over. Of leemten bestaan in de opgaven van hen die zich buiten het Rijk bevinden of wier verblijfplaats onbekend is gebleven, kan niet worden nagegaan. De opgaven der afwezigen die zich in eene gemeente der provincie of in eene andere provincie des Rijks bevinden, kunnen echter met de opgaven der tijdelijk aanwezigen wonende binnen het Rijk worden vergeleken. Die vergelijking vindt men in den volgende staat:

PROVINCIE.	Aanwezigen in eene andere gemeente des Rijks.		Afwezigen in eene andere gemeente des Rijks.	
	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	5534	1741	5258	1742
Gelderland	4154	2052	4369	2193
Zuidholland	8000	4105	5594	2697
Noordholland	6043	3585	4613	2661
Zeeland	2001	901	1612	783
Utrecht	2735	1335	1563	1033
Friesland	4511	2327	2857	1043
Overijssel	2572	1453	3089	1981
Groningen	2683	1769	3241	1930
Drenthe	707	485	1863	920
Limburg	1420	246	1239	240
HET RIJK	40360	20499	35348	16623

Uit dezen staat volgt, dat het getal tijdelijk aanwezigen wonende binnen het Rijk dat der afwezigen tijdelijk verblijvende in een andere gemeente des Rijks met 8883 overtreft, waarvan 5012 voor het mannelijke, 3876 voor het vrouwelijke geslacht. Deze personen, wier werkelijke woonplaats niet is teruggevonden, geven eene onvolledigheid te kennen in de opgaven der tijdelijk afwezigen en veroorzaken eene onherstelbare leemte in de bevolkingcijfers der gemeenten, van wier werkelijke bevolking zij een deel uitmaken. Men mag echter aannemen dat de leemte niet zoo groot is als zij oppervlakkig schijnt, daar van de afwezigen, opgegeven als in den vreemde of op zee en wier tijdelijk verblijf onbekend is gebleven, vermoedelijk een groot deel, vooral van de schippers, zich in andere gemeenten als tijdelijk aanwezigen zullen hebben aangemeld. Dat echter eene leemte bestaat, blijkt vooral uit de opgaven van het vrouwelijk geslacht, wier geheel getal afwezigen slechts 19,572 bedraagt, terwijl 20,499 als tijdelijk aanwezig in eene andere gemeente binnen het Rijk zijn beschreven.

De volgende staat geeft voor elke provincie en, met onderscheiding der voornaamste en overige gemeenten, voor het geheele Rijk, de getelde en werkelijke bevolking, naar het geslacht ingedeeld, en tevens het verschil tusschen beide opgaven:

PROVINCIE.	FEITELIJKE BEVOLKING.			WERKELIJKE BEVOLKING.			VERSCHIL IN MEER DER WERKELIJKE BEVOLKING.		
	M.	V.	B. G.	M.	V.	B. G.	M.	V.	B. G.
Noordbrabant	214021	214411	428432	214216	214656	428872	195	245	440
Gelderland	216783	214234	431017	217929	214764	432693	1146	530	1676
Zuidholland	328899	360105	689004	329409	358795	688204	510	1310	800
Noordholland	276151	300807	576958	277395	300041	577436	1244	766	478
Zeeland	87354	90460	177814	87174	90395	177569	180	65	245
Utrecht	85760	88829	174589	84909	88647	173556	851	182	1033
Friesland	146014	149109	295123	144906	147448	292354	1108	1661	2769
Overijssel	128016	124574	252590	129252	124799	254051	1236	225	1461
Groningen	108207	113719	222016	111030	114306	225336	2733	587	3320
Drenthe	53339	50601	103940	54596	51041	105637	1257	440	1697
Limburg	113123	110474	223597	113302	110519	223821	179	45	224
HET RIJK. { De 34 voornaamste gem.	520265	591235	1,117500	520833	588798	1,109631	5432	2437	7869
{ De 1100 overige gem. . .	1,231492	1,226088	2,457580	1,243285	1,226613	2,469898	11793	525	12318
TOTAAL	1,757757	1,817323	3,575080	1,764118	1,815411	3,579529	6361	1912	4449

Naar art. 4 der wet, regelende de samenstelling, inrigting en bevoegdheid der gemeentebesturen (wet van 29 Junij 1851, *Staatsblad* n. 85), is het getal leden van elken gemeenteraad afhankelijk van het cijfer der bevolking. Volgens de uitkomsten der jongste volkstelling hadden eene werkelijke bevolking van minder dan 3000 zielen 834, van 3000 tot 6000 z. 203, van 6001 tot 10,000 z. 59, van 10,001 tot 15,000 z. 17, van 15,001 tot 20,000 z. 5, van 20,001 tot 25,000 z. 6, van 25,001 tot 30,000 z. 2, van 30,001 tot 35,000 z. 2, van 35,001 tot 40,000 z. 2, van 40,001 tot 50,000 z. 1, van 50,001 tot 60,000 z. 1, van 60,001 tot 80,000 z. 1, boven de 80,001 z. 2. De volgende staat geeft de opgave voor elke provincie:

PROVINCIE.	Beneden de 3000 zielen.	Van 3000 tot 6000 zielen.	Van 6001 tot 10000 zielen.	Van 10001 tot 15000 zielen.	Van 15001 tot 20000 zielen.	Van 20001 tot 25000 zielen.	Van 25001 tot 30000 zielen.	Van 30001 tot 35000 zielen.	Van 35001 tot 40000 zielen.	Van 40001 tot 60000 zielen.	Van 60001 tot 100000 zielen.	Boven de 100000 zielen.	TOTAAL.
	Noordbrabant	146	31	5	1	2	1	1	1	1	1	1	1
Gelderland	63	37	11	3	1	1	1	1	1	1	1	1	116
Zuidholland	158	26	6	2	2	1	1	1	1	1	1	1	197
Noordholland	108	14	5	3	1	1	1	1	1	1	1	1	133
Zeeland	105	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	112
Utrecht	65	5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	72
Friesland	7	13	16	6	1	1	1	1	1	1	1	1	43
Overijssel	24	29	4	2	1	1	1	1	1	1	1	1	61
Groningen	28	24	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	57
Drenthe	21	9	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	33
Limburg	109	12	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	125
TOTAAL	834	203	59	17	5	6	2	2	2	1	1	2	1134

Uit dezen staat blijkt, dat bij deze telling 38 gemeenten eene bevolking hadden van meer dan tienduizend zielen tegen 34 bij de vorige telling, waaronder Vlissingen wier bevolking bij deze telling slechts 9489 bedroeg. De vijf gemeenten zijn Ede met 10,487, Haarlemmermeer met 11,272, Harlingen met 10,229, Lonneker met 10,556 en Hoogeveen met 10,529 zielen.

§ 3. Huizing.

Huizen onder één dak, met verschillende uitgangen en door scheidsmuren onderling geheel afgescheiden, werden bij deze telling even als bij de vorige als afzonderlijke huizen geteld. Vooral voor groote gemeenten wier bevolking gestadig toeneemt is de kennis van het getal huizen in aanbouw niet onbelangrijk. Die afzonderlijke opgave maakt tevens dat het getal bestaande woonhuizen tijdelijk onbewoond met meer nauwkeurigheid wordt opgegeven.

De volgende staat geeft het getal bewoonde, onbewoonde en in aanbouw zijnde woonhuizen, hunne onderlinge verhouding, dat der bewoonde schepen en het getal inwoners op 100 bewoonde huizen en schepen voor elke provincie en voor de 34 voornaamste en de 1100 overige gemeenten elk afzonderlijk:

PROVINCIE.	WOONHUIZEN.			Onbewoond en in aanbouw op 100 bewoonde woonhuizen.	Bewoonde schepen.	Getal inwoners op 100 bewoonde woonhuizen en schepen.
	Bewoonde.	Onbewoonde.	In aanbouw.			
Noordbrabant	85955	5532	218	6.09	630	4948
Gelderland	81980	6614	105	8.20	470	5228
Zuidholland	117822	12338	347	10.77	1753	5762
Noordholland	81317	1696	299	2.34	1285	6985
Zeeland	32573	3043	35	0.45	211	5424
Utrecht	32383	2104	62	6.69	206	5357
Friesland	57546	2842	79	5.08	2264	4934
Overijssel	48349	1205	46	2.50	907	5128
Groningen	36967	339	18	0.97	1132	5327
Drenthe	19924	787	13	4.02	167	5173
Limburg	39779	2766	82	7.16	51	5614
HET RIJK. { De 34 voornaamste gem.	161895	12118	549	7.85	3566	6774
{ De 1100 overige gem.	473200	27148	665	5.88	5510	5134
TOTAAL	634595	39266	1214	6.38	9076	5554

Opmerkelijk is de groote vermeerdering van het getal woonhuizen sedert 1859. De bewoonde vermeerderden met 92,200 of 17 %, de onbewoonde met 24,775 of 171 %. De vermeerdering bedroeg in de 34 voornaamste gemeenten 21,307 en 7815 of 15.21 en 181.62, in de 1100 overige 70,993 en 16,960 of 17.65 en 166.48 %.

De 9076 schepen waren op den dag der telling bewoond door 37,223 personen, 23,439 mannen en 13,786 vrouwen.

De reden der onbewoonde tot de bewoonde huizen was het gunstigst in Groningen, Noordholland en Overijssel, het ongunstigst in Zuidholland, Zeeland en Gelderland. Zij was gunstiger in de overige gemeenten dan in de voornaamste.

Van de bewoonde huizen bevonden zich 360,211 of 56.76 % binnen, 274,384 of 43.24 % buiten; van de onbewoonde en in aanbouw zijnde 27975 of 69.11 % binnen, 12,505 of 30.89 % buiten de kom der gemeenten. Van de op 1 December 1869 getelde personen, de bevolking der schepen niet medegerekend, waren 2,102,840 (1,001,551 mannen en 1,101,289 vrouwen) of 59.44 % binnen, 1,435,009 (732,765 mannen en 702,244 vrouwen) of 40.56 % buiten de kom.

Het getal onbewoonde en in aanbouw zijnde woonhuizen was betrekkelijk veel grooter voor de gedeelten binnen dan voor die buiten de kom. Op 100 bewoonde huizen waren onbewoond en in aanbouw binnen de kom 7.77, buiten de kom 4.56.

De volgende staat geeft voor elke provincie en voor de voornaamste en overige gemeenten het getal personen, behorende tot de gezinnen op 1000 huisgezinnen berekend, en voorts de betrekkelijke reden volgens de indeeling naar de huizing op 10, 00 personen van elk geslacht:

PROVINCIE.	Personen behorende tot de gezinnen op 1000 huisgezinnen.	PERSONEN BEHOORENDE TOT DE GEZINNEN.						Personen afzonderlijk levende.		Personen geen deel uitmakende van het gezin, in instellingen, enz.	
		Verwant.		Niet verwant.		Verwant en niet verwant.		Op 1000 m.	Op 1000 vr.	Op 1000 m.	Op 1000 vr.
		Op 1000 m.	Op 1000 vr.	Op 1000 m.	Op 1000 vr.	Op 1000 m.	Op 1000 vr.				
Noordbrabant	4409	8813	8795	778	952	9591	9747	97	173	312	80
Gelderland	4650	8864	8798	756	953	9620	9746	108	145	272	109
Zuidholland	4592	9093	8797	417	827	9510	9624	127	213	363	163
Noordholland	4478	8957	8606	487	940	9444	9546	211	252	345	202
Zeeland	4772	8895	8909	760	822	9655	9731	98	181	247	88
Utrecht	4357	8742	8664	727	966	9469	9630	151	180	380	190
Friesland	4489	9013	8835	712	910	9725	9745	63	144	212	111
Overijssel	4946	8856	8886	805	870	9661	9756	85	134	254	110
Groningen	4637	8671	8588	1101	1132	9772	9720	101	202	127	78
Drenthe	4789	8789	8986	784	813	9573	9799	42	29	385	172
Limburg	4944	8783	8845	756	819	9539	9664	136	165	325	171
HET RIJK. { De 34 voorn. gemeenten.	4381	8708	8442	443	1023	9151	9470	204	264	645	266
{ De 1100 overige gemeenten.	4698	8987	8925	772	853	9759	9778	87	145	154	77
TOTAAL	4597	8903	8768	674	910	9577	9678	123	184	301	138

Het getal huisgezinnen is sedert 1859 met 79,821 of 11.93 %, toegenomen.

Het getal personen op elk gezin was grooter in de overige dan in de voornaamste gemeenten; het was het grootst in de provincien Overijssel, Limburg en Drenthe, het kleinst in Utrecht, Noordbrabant en Noordholland. Het betrekkelijk aandeel der verwante personen behorende tot de gezinnen was veel grooter in de overige gemeenten dan in de voornaamste; het was het grootst in Zuidholland, Friesland en Zeeland; het kleinst in Groningen, Utrecht en Noordholland. Het aantal der niet-voorwante personen, nitmakende een deel van de huisgezinnen, was voor de mannen veel grooter in de overige gemeenten dan in de voornaamste, terwijl voor de vrouwen het omgekeerde plaats had. Voor de mannen geven de provincien Groningen, Overijssel en Drenthe het grootste, Zuid-, Noordholland en Friesland het kleinste, voor de vrouwen Groningen, Utrecht en Gelderland het grootste, Drenthe, Limburg en Zeeland het kleinste aandeel. Personen afzonderlijk levende en vooral personen, geen deel uitmakende van het gezin in instellingen, gestichten, logementen, schepen enz.,

waren betrekkelijk in veel grooter getal aanwezig in de voornaamste gemeenten dan in de overige. Het getal der eersten was betrekkelijk het grootst in Noord-, Zuidholland, Utrecht en Groningen, het kleinst in Drenthe, Friesland, Overijssel en Gelderland; dat der laatste het grootst in Utrecht, Drenthe en Noordholland, het kleinst in Groningen, Friesland en Zeeland.

§ 4. Indeeeling naar het geslacht.

Bij elke volkstelling verkrijgt men meer vrouwen dan mannen, niettegenstaande jaarlijks meer jongens dan meisjes worden geboren. Gedurende het tijdsverloop tusschen de beide tellingen negen jaren en elf maanden of van 1 Januarij 1860 tot en met 30 November 1869 zijn levend geboren 618,184 jongens tegen 585,192 meisjes, eene overmaat van 32,992 voor de jongens; overleden zijn 436,608 mannen en 424,477 vrouwen of 12,131 mannen meer dan vrouwen; zoodat, door overmaat der geboren en boven de overledenen, het mannelijke geslacht gedurende dien tijd met 20,861 meer dan het vrouwelijke is toegenomen. Volgens de opgave uit de bevolkingregisters zouden gedurende dien tijd 1127 mannen en 2453 vrouwen meer uit ons land zijn vertrokken dan zich daarin hebben gevestigd. Volgens die opgaven zou, door overmaat van geboorten na aftrek der overmaat van het vertrek van 1 Januarij 1860 tot en met 30 November 1869 het getal mannen zijn toegenomen met 180,449, dat der vrouwen met 158,262. Daar nu de beide tellingen, wanneer men de werkelijke bevolking tot maatstaf neemt, een verschil geven voor het mannelijke geslacht van 135,083, voor het vrouwelijke van 135,318 zielen, zoo volgt hieruit dat men voor het mannelijke geslacht eene leemte verkrijgt van 45,866 tegen 22,944 voor het vrouwelijke. Op nieuw blijkt uit deze becijfering dat meer mannen dan vrouwen bij de telling zijn overgeslagen. De overmaat voor het vrouwelijke geslacht bedroeg bij deze telling naar de getelde of feitelijke 59,566, voor de werkelijke 51,293.

De volgende staat geeft voor elke provincie naar de uitkomsten der vijf tellingen, met onderscheiding der feitelijke en werkelijke bevolking voor de laatste, het getal vrouwen op 1000 mannen, zoowel voor de geheele provincie als voor de voornaamste en de overige gemeenten:

PROVINCIE.	DE VIERENDERTIG VOORNAAMSTE GEMEENTEN.						DE ELFHONDERD OVERIGE GEMEENTEN.						DE PROVINCIEN.					
	1829.	1839.	1849.	1859.	1869.	1869.	1829.	1839.	1849.	1859.	1869.	1869.	1829.	1839.	1849.	1859.	1869.	1869.
					Feit.	Werk.					Feit.	Werk.					Feit.	Werk.
Noordbrabant.	988	966	1062	1068	1049	1085	1018	1009	1005	1000	994	989	1014	1003	1012	1009	1002	1002
Gelderland.	1058	1040	1090	1091	1078	1105	983	985	974	966	968	960	994	995	993	987	988	985
Zuidholland.	1192	1184	1194	1178	1179	1181	1015	1017	1014	1017	1023	1012	1093	1091	1091	1090	1095	1089
Noordholland.	1208	1190	1169	1156	1147	1144	1027	1026	1012	1003	1013	1001	1132	1121	1102	1090	1089	1082
Zeeland.	1149	1085	1084	1077	1102	1123	1028	1035	1024	1033	1025	1023	1047	1043	1033	1040	1036	1037
Utrecht.	1125	1108	1192	1150	1122	1147	980	1003	984	972	977	976	1038	1046	1052	1042	1036	1044
Friesland.	1027	1035	1017	996	999	1003	1031	1049	1036	1017	1031	1024	1030	1044	1031	1011	1021	1018
Overijssel.	1057	1124	1106	1056	1042	1038	957	971	961	953	956	947	977	1001	989	974	973	966
Groningen.	1143	1124	1175	1147	1157	1148	1003	1015	1018	1005	1020	1007	1020	1035	1045	1028	1050	1006
Drenthe.	"	"	"	"	"	"	964	972	958	939	949	935	964	972	958	939	949	935
Limburg.	1020	880	1035	1075	1060	1112	1010	990	976	966	965	958	1011	975	983	979	977	975
HET RIJK.	1142	1126	1142	1129	1123	1131	1005	1007	998	991	996	987	1045	1042	1040	1031	1034	1028

Uit dezen staat blijkt dat de overmaat van het vrouwelijke geslacht op nieuw is afgenomen en zich bijna uitsluitend bepaalt tot de vierendertig voornaamste gemeenten. Zij was het grootst in de provincien, waar de meest volkrijke gemeenten werden aangetroffen, Zuidholland, Noordholland, Groningen en Utrecht. In die provincien, wier bevolking grootendeels tot de landelijke behoort, in kleinere gemeenten vereenigd, wordt het getal vrouwen door dat der mannen overtroffen, bij elke der vijf tellingen in Drenthe, Overijssel en Gelderland, en met uitzondering van de eerste in Limburg. Bij de laatste telling gaf de werkelijke bevolking in de vol-

gende zeventwintig van de vierendertig voornaamste gemeenten, naar de overmaat in dalende orde gerangschikt, eene overmaat der vrouwen boven de mannen.

GEMEENTEN.	Meer vrouwen dan mannen.	Vrouwen op 1000 mannen.	GEMEENTEN.	Meer vrouwen dan mannen.	Vrouwen op 1000 mannen.
's Gravenhage.	8547	1209	Maastricht	1474	1112
Rotterdam	10766	1204	Zwolle.	1036	1108
Dordrecht.	2117	1188	Gouda.	807	1107
Middelburg	1384	1184	Delft	1030	1099
Amsterdam	20572	1169	Zutphen	640	1091
Arnhem	2384	1163	's Hertogenbosch	1009	1087
Utrecht	4183	1152	Alkmaar	466	1086
Leiden.	2727	1151	Leeuwarden	901	1074
Groningen	2658	1145	Zaandam	843	1060
Breda	991	1144	Tilburg	467	1045
Amersfoort	794	1128	Vlissingen	121	1026
Schiedam	1152	1127	Deventer	175	1020
Haarlem	1768	1123	Schoterland	4	1001
Nijmegen	1304	1121			

Die overmaat is grootendeels een gevolg van het trekken der vrouwelijke bevolking van het platte land naar de volkrijke gemeenten, om als dienstboden een middel van bestaan te vinden. De vrouwelijke bevolking is niet slechts betrekkelijk het grootst in de meest, zij is betrekkelijk het kleinst in de minst volkrijke gemeenten. Uit den volgenden staat blijkt, dat op duizend mannen in de gemeenten beneden 3000 werden aangetroffen 978, in die van 3001 tot 6000 985 en in die boven 6000 zielen, de 34 voornaamste gemeenten niet medegerekend, 1011 vrouwen tegen 984, 994 en 1006 in 1859:

PROVINCIE.	GEMEENTEN BENEDEN 3000 z.			GEM. VAN 3001 TOT 6000 z.			GEMEENTEN BOVEN 6000 z.		
	Mannen.	Vrouw.	Getal vrouwen op 1000 mannen.	Mannen.	Vrouw.	Getal vrouwen op 1000 mannen.	Mannen.	Vrouw.	Getal vrouwen op 1000 mannen.
Noordbrabant	102490	99554	971	64010	64141	1002	18694	19472	1042
Gelderland	54142	51226	946	78971	75749	959	40691	39678	975
Zuidholland	109606	109174	996	47756	48731	1020	22083	23780	1077
Noordholland	70802	70311	993	25159	25020	1030	18385	18627	1013
Zeeland	62409	63208	1013	5925	6021	1016	11321	12263	1083
Utrecht	41201	39997	971	9932	9897	997	"	"	"
Friesland	4777	5040	1055	28104	28985	1031	64535	65199	1010
Overijssel	19042	18445	969	65552	61860	944	13198	12322	934
Groningen	28866	28641	992	48246	48979	1015	15933	16093	1007
Drenthe	21638	20024	925	20641	18591	901	7036	7178	1020
Limburg	61506	58246	947	26447	25747	974	12132	11885	976
HET RIJK	576479	563866	978	420743	414021	985	224108	226497	1011

§ 5. Indeeftng naar de geboorteplaats.

De volgende staat geeft, zonder onderscheid van geslacht, voor de drie tellingen de indeeling naar de geboorteplaats voor 1849 naar de getelde voor 1859 en 1869 naar de werkelijke bevolking:

GEBOREN IN:	1849.		1859.		1869.	
	Getal.	Reden op 10000 z.	Getal.	Reden op 10000 z.	Getal.	Reden op 10000 z.
De gemeente	2,112027	6009	2,279966	6890	2,444943	6828.7
Eene andere gemeente binnen de provincie	622622	2037	681516	2059.6	757291	2115.6
Eene andere provincie binnen het Rijk	248422	813	282184	853	313725	876.5
Eene der Nederlandsche kolonien	2884	9	3030	9.2	4892	13.7
Den vreemde	70855	232	61017	187.1	59076	165
Onbekend	"	"	356	1.1	202	0.5

Uit dien staat volgt, dat met elke telling het betrekkelijk aandeel der geboren en in de gemeente en in den vreemde is afgenomen, dat der geboren en in eene andere gemeente binnen de provincie en in eene andere provincie binnen het Rijk toegenomen. Dat der geboren en in eene der Nederlandsche kolonien was grooter bij deze dan bij de beide vorige tellingen.

Naar de geboorte in den vreemde was de werkelijke bevolking ingedeeld op de volgende wijze, waarbij wij ter vergelijking voegen de opgaven der beide vorige tellingen:

GEBOREN IN:	1849.		1859.		1869.	
	Getal.	Reden op 1000 z.	Getal.	Reden op 1000 z.	Getal.	Reden op 1000 z.
Duitschland	41200	582	36561	590	33766	572
Belgie	21556	304	19429	314	19147	324
Groot-Brittannie en Ierland	1434	20	1011	16	1007	17
Andere vreemde landen	6656	94	4935	80	5156	87
TOTAAL	70855	1000	61936	1000	59076	1000

Het betrekkelijk aandeel was bij de laatste telling grooter dan bij de beide vorige voor de geboren en in Belgie, kleiner voor die geboren in Duitschland. Het getal personen geboren in den vreemde is met elke telling afgenomen.

Even als bij de vorige tellingen maken in Zeeland en Noordbrabant de personen geboren in Belgie verreweg het grootste gedeelte uit van het getal personen geboren in den vreemde; in de negen overige provincien die geboren in Duitschland. Het evenredig aandeel der laatsten was het grootst in Gelderland, Overijssel, Groningen, Noordholland en Drenthe, het kleinst in Zeeland en Noordbrabant.

Verreweg het grootste getal der personen geboren in Groot-Brittannie en Ierland wordt in Noord- en Zuidholland aangetroffen.

De volgende staat geeft, met onderscheiding naar het geslacht, voor elke provincie en afzonderlijk voor de

vierendertig voornaamste en de elfhonderd overige gemeenten, de reden op de 10,000 zielen van elk geslacht voor elke indeeling naar de geboorteplaats:

[PROVINCIEEN.]	In de gemeenten.		In eene andere gemeente binnen de provincie.		In eene andere provincie binnen het Rijk.		In de Nederlandsche kolonien.		In den vreemde en onbekend.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	7151.7	6852.3	2141.8	2464.2	548	622.2	14	11.5	144.5	149.8
Gelderland	7287.4	6851.7	1684.8	2089.5	848.1	880.7	17.7	20.8	162	157.3
Zuidholland	6775.2	6488.7	2142.5	2395.5	935	1009.8	24.1	20.9	123.2	85.1
Noordholland	7069.2	6870.5	1578.3	1776.3	1139.1	1227.6	17.6	14.7	195.8	110.9
Zeeland	6714.4	6593.7	2446.6	2731.2	482.4	398.8	2.1	1.9	354.5	274.4
Utrecht	6538	6133.7	1682.4	1860.3	1654.9	1885.1	27.9	26.7	96.8	94.2
Friesland	7273	6908	2275	2713.2	409.6	356.2	2.1	1.5	40.3	21.1
Overijssel	7085	6778	1651.3	1954.4	1092.5	1102.2	8.8	5.5	162.4	159.9
Groningen	6420	6276.3	2729.9	3012.2	643.2	574.3	5.3	4.2	201.6	133
Drenthe	6239.6	6080.2	1812.4	2022.7	1707.3	1715.1	2.4	3.1	238.3	178.9
Limburg	7255.7	7065.7	1799.3	2033.4	444.7	313.6	6.9	7.5	493.4	579.8
HET RIJK. { De 34 voorn. gem.	7052.3	6914.5	1305.1	1512.2	1361.8	1373.3	35.4	30.1	245.4	169.9
{ De 1100 overige "	6937.7	6582.7	2248	2615.5	655.6	655.8	5.4	4.9	153.3	141.1
TOTAAL	6971.5	6689.7	1969.6	2257.5	864.2	888.5	14.3	13.1	180.4	151.2

Het betrekkelijk aandeel der personen geboren in de gemeente is voor elke provincie grooter voor het mannelijke dan voor het vrouwelijke geslacht. Dit aandeel was het grootst voor de mannen in Gelderland, Friesland en Limburg, voor de vrouwen in Limburg, Friesland en Noordholland; het kleinst voor elk der beide geslachten in Drenthe, Groningen en Utrecht.

Het aandeel der geboren en in eene andere gemeente binnen de provincie was voor beide geslachten betrekkelijk het grootst in Groningen, Zeeland en Friesland, het kleinst in Noordholland, Overijssel en Utrecht. In de 34 voornaamste gemeenten was voor beide geslachten het aandeel der geboren en in de gemeente, en in eene andere provincie des Rijks grooter, dat der geboren en in eene andere gemeente der provincie veel kleiner dan in de overige gemeenten. Geboren en in eene andere provincie komen voor beide geslachten betrekkelijk het meest voor in Drenthe, Utrecht en Noordholland, het minst voor het mannelijke geslacht in Friesland, Limburg en Zeeland, voor het vrouwelijke in Limburg, Friesland en Zeeland. Het getal geboren en in de Nederlandsche kolonien was voor beide geslachten betrekkelijk het grootst in Utrecht, Zuidholland, Gelderland en Noordholland, het kleinst in Zeeland, Friesland en Drenthe; dat der geboren en in den vreemde het grootst in Limburg, Zeeland en Drenthe, het kleinst in Friesland, Utrecht en Zuidholland. De geboren en in de Nederlandsche kolonien en in den vreemde worden voor het grootste deel in de vierendertig voornaamste gemeenten aangetroffen.

Uit de geboorteplaats kan worden afgeleid of eene gemeente en eene provincie de ontwikkeling van hare bevolking uit haren eigen boezem ontleenen of wel uit vestiging van buiten. Uit den voorgaanden staat blijkt dat in de vierendertig voornaamste gemeenten bijna *zeven tienden*, in de elfhonderd overige ruim *twee derden* der bevolking geboren is binnen de gemeente der werkelijke woonplaats en dat het aandeel van dit gedeelte der bevolking het kleinst is in Drenthe, Utrecht en Groningen, het grootst in Limburg, Friesland en Gelderland.

In den volgende staat geven wij, te beginnen met die provincie waar het betrekkelijk aandeel der geboren en binnen de provincie het grootst is, voor elk geslacht het getal geboren en binnen elke provincie op 10,000 personen van elk geslacht, en voegen hierbij de afzonderlijke aandeelen voor de vierendertig voornaamste en de elfhonderd overige gemeenten:

	Mannen.	Vrouwen.		Mannen.	Vrouwen.		Mannen.	Vrouwen.
Friesland	9548	9621	Gelderland	8972	8941	Drenthe	8052	8103
Noordbrabant	9293	9317	Zuidholland	8918	8834	de 34 voorn. gem.	8357	8427
Zeeland	9161	9325	Overijssel	8736	8732	" 1100 overige "	9186	9198
Groningen	9150	9285	Noordholland	8648	8647	Het Rijk	8941	8947
Limburg	9055	9099	Utrecht	8220	7994			

Uit dit overzicht volgt: dat in Friesland ruim één vijftiengste, in Drenthe bijna één vijfde der bevolking geboren is buiten de provincie, terwijl dit aandeel voor de vierendertig voornaamste gemeenten ruim één zesde, voor de overige elfhonderd iets minder dan één twaalfde der bevolking bedraagt.

De volgende staat geeft voor de bevolking op tienduizend personen van elk geslacht het betrekkelijk aandeel der geborenen in eene andere provincie voor de gemeenten beneden de 3000, die van 3001 tot 6000 en die van 6001 tot 10,000 zielen:

PROVINCIEËN.	Gemeenten beneden 3000 zielen.		Gemeenten van 3001 tot 6000 zielen.		Gemeenten van 6001 tot 10000 zielen.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	403	416	369	347	710	642
Gelderland	596	644	568	622	834	881
Zuidholland	559	582	907	870	988	1136
Noordholland	481	507	700	792	1309	1190
Zeeland	267	206	346	234	453	460
Utrecht	1405	1655	1259	1649	"	"
Friesland	293	242	232	237	261	274
Overijssel	885	1030	806	824	1072	1178
Groningen	316	257	633	580	486	410
Drenthe	1339	1426	2131	1970	2130	2239
Limburg	200	163	358	249	1076	700
TOTAAL	541	565	697	674	736	724

Uit dien staat blijkt dat, met enkele uitzonderingen, het betrekkelijk aandeel der geborenen buiten de provincie het kleinst is in de gemeenten beneden 3000, het grootst in die van 3000 tot 10,000 zielen. Dit aandeel was verreweg het grootst in Drenthe en Utrecht. Dat voor Drenthe dit aandeel voor de gemeenten van 3001 tot, 6000 zielen één vijfde der bevolking bedraagt moet hieraan worden toegeschreven, dat tot die gemeenten Norg behoort met de bedelaarsgestichten te Veenhuizen, in welke gemeente op eene werkelijke bevolking van 4771 zielen 2849 of omstreeks drie vijfden der bevolking geboren waren buiten de provincie.

§ 6. Indeeeling naar de woonplaats.

Men verstaat onder woonplaats de plaats, waar men gewoon is verblijf te houden, dat is de *werkelijke woonplaats* naar de voorschriften van Zijner Majesteits besluit van 3 November 1861 (*Staatsblad* n°. 94), omtrent het vernieuwen en bijhouden der bevolkingregisters, artt. 3 tot en met 5. Het gewoon en duurzaam verblijf in eene gemeente is het hoofdkenmerk der woonplaats; waar dit kenmerk niet aanwezig is wordt het verblijf gedurende het grootste gedeelte van het jaar, uit verplichting, ambtshalve of ter vervulling van verplichtingen krachtens bijzondere wetten, ter uitoefening van het hoofdberoep, de gemeente waar men zijn hoofdverblijf heeft of den zetel van het fortuin, de gemeente waar men geacht wordt te huis te zijn, hiervoor gehouden. Rondzwervende lieden, als kernisgasten, marschkramers, polderwerkers, schippers, veroorzaken bij eene volkstelling veel last en zijn moeilijk tot eene bepaalde woonplaats terug te brengen. Bij Koninklijk besluit van 5 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 73) werd bepaald dat personen, die een reizend beroep uitoefenen en nergens geacht kunnen worden te huis te behooren, voor den tijd van uiterlijk drie maanden worden opgenomen in een verblijfsregister en van die inschrijving een bewijs ontvangen. Bij hun vertrek wordt hun een bewijs van afschrijving uit het verblijfsregister ter hand gesteld, welk bewijs zij bij eene nieuwe inschrijving moeten afgeven.

Wanneer voornoemde personen na verloop van drie maanden nog in de gemeente mogten vertoeven en van hun voornemen om werkelijk in de gemeente te blijven mogten hebben doen blijken, worden zij in het bevolkingregister overgebracht en zijn op hen bij vertrek of bij verhuizing de gewone bepalingen van toepassing.

De volgende staat geeft voor elke provincie en afzonderlijk voor de vierendertig voornaamste en elfhonderd overige gemeenten, op 10,000 personen van elk geslacht der getelde, op 1 December 1869 aanwezige, bevolking, de indeeling naar de woonplaats:

PROVINCIEËN.	In de gemeente.		In eene andere gemeente binnen het Rijk.		In eene der Nederlandsche koloniën, een vreemd land en woonplaats onbekend.		
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
Noordbrabant	9732	9916	259	81	9	3	
Gelderland	9799	9899	102	96	9	5	
Zuidholland	9723	9879	243	114	34	7	
Noordholland	9750	9872	219	119	31	9	
Zeeland	9747	9895	229	100	24	5	
Utrecht	9674	9846	319	150	7	4	
Friesland	9686	9809	309	190	5	1	
Overijssel	9792	9881	201	117	7	2	
Groningen	9737	9841	248	156	15	3	
Drenthe	9865	9903	132	96	3	1	
Limburg	9856	9968	126	22	18	10	
HET RIJK	de 34 voornaamste gem.	9643	9866	326	124	31	10
	de 1100 overige gemeenten	9799	9889	189	108	12	3
TOTAAL	9752	9882	230	113	18	5	

Uit dezen staat blijkt dat het getal tijdelijk aanwezige personen veel grooter was in de vierendertig voornaamste dan in de elfhonderd overige gemeenten; zulks is vooral het geval voor de tijdelijk aanwezigen wonende in eene andere gemeente binnen het Rijk. Naar de provincien was het getal tijdelijk aanwezigen voor beide geslachten betrekkelijk het grootst in Friesland, Utrecht, Groningen en Zuidholland, het kleinst in Limburg, Drenthe en Gelderland. Voor de personen, wonende buiten het grondgebied des Rijks, het grootst in Zuid-Noordholland, Zeeland en Limburg, het kleinst in Drenthe, Friesland en Overijssel. Onder de tijdelijk aanwezigen waren 436 (255 mannen en 181 vrouwen) wonende in eene der Nederlandsche koloniën. De meesten bevonden zich in Zuid- en Noordholland en Gelderland.

Onder hen waren 252 (121 mannen en 131 vrouwen) geboren in de koloniën, 55 (44 m. en 11 v.) in de gemeenten waar zij zich tijdelijk bevonden, 35 (23 m. en 12 v.) in eene andere gemeente binnen de provincie, 72 (52 m. en 20 v.) in eene andere provincie des Rijks, 8 (5 m. en 3 v.) in Duitschland, 5 (4 m. en 1 v.) in België, 5 (3 m. en 2 v.) in Zweden, 1 man in Amerika, terwijl van 2 mannen en ééne vrouw de geboorteplaats onbekend bleef. Naar den burgerlijken staat waren zij ingedeeld in 277 ongetrouwden (173 m. en 104 v.), 150 getrouwden (70 m. en 74 v.), 4 weduwnaars, 3 weduwen, terwijl van 2 mannen de burgerlijke staat onbekend bleef. De tijdelijk aanwezige personen wonende in den vreemde, waren naar de geboorteplaats en de woonplaats ingedeeld op de volgende wijze:

PROVINCIE	In de gemeente.		In eene andere gemeente der provincie.		In eene andere provincie binn het Rijk.		In eene der Nederland. kolonien.		In Duitsland.		In België.		In Frankrijk.		In Gr. Brittanien en Ierland.		In Denemarken.		In Zweden en Noorwegen.		In Rusland.		In Oostenrijk.		In Zwitserland.		In Italië.		In Spanje.		In Amerika.		In Afrika.		In Turkije.		Onbekend.		TOTAAL.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.				
Noordbrabant	15	11	15	12	24	9	3	10	30	10	104	18	7	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	199	67	
Gelderland	20	12	20	17	12	13	13	124	141	49	12	5	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	197	111
Zuidholland	28	12	10	35	18	53	46	426	129	69	25	47	5	5	102	12	47	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1113	272
Noordholland	58	34	9	32	17	48	49	190	51	25	4	18	3	180	76	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	871	256
Zeeland	1	7	5	7	5	9	1	13	9	127	15	6	2	2	18	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	207	43
Utrecht	7	1	3	6	4	3	10	31	16	6	3	2	1	1	4	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	63	38
Friesland	7	1	4	1	3	2	1	32	7	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	70	12
Overijssel	6	7	1	1	8	3	1	56	15	7	2	2	4	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	86	32
Groningen	8	3	1	1	5	3	2	140	26	2	2	3	2	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	163	37
Drenthe	1	1	1	1	2	2	1	14	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14	6
Limburg	23	30	9	11	5	2	46	23	109	36	107	36	8	7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	205	111
HET RIJK	173	119	62	62	145	82	125	1102	338	463	107	94	20	300	99	54	2	302	8	51	2	15	5	5	2	38	12	1	28	7	8	1	1	1	1	1	1	1	3188	985

Deze opgave geeft gezinszins het getal vreemdelingen te kennen op 1 December 1869 binnen het Rijk geteld. Dit blijkt reeds uit eene eenvoudige vergelijking van de geboorteplaats met de woonplaats, daar van die personen niet minder dan 643 (380 m. en 263 v.) binnen het Rijk waren geboren. Onder die personen wonende in den vreemde zijn verscheiden kinderen op kostscholen of andere inrigtingen van onderwijs in den vreemde geplaatst, die zich tijdelijk bij hunne ouders bevonden.

Naar den burgerlijken staat waren de personen wonende in den vreemde op de volgende wijze ingedeeld:

PROVINCIE	Ongehuwden.		Gehuwden.		Weduwenstaat.		Gescheiden.		Onbekend.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	126	45	68	16	4	6	"	"	1	"
Gelderland	131	71	61	25	5	14	"	1	"	"
Zuidholland	691	148	371	113	15	10	"	1	36	"
Noordholland	585	156	232	85	15	13	"	1	39	1
Zeeland	116	28	88	14	1	1	"	"	2	"
Utrecht	41	26	20	10	2	2	"	"	"	"
Friesland	46	7	18	3	1	1	"	"	5	1
Overijssel	53	23	30	6	3	3	"	"	"	"
Groningen	108	21	54	13	1	3	"	"	"	"
Drenthe	12	2	1	2	1	2	"	"	"	"
Limburg	120	77	63	24	12	8	1	"	9	2
TOTAAL	2029	604	1006	311	60	63	1	3	92	4

§ 7. Indeceling naar den burgerlijken staat.

Bij deze telling werd niet slechts van de personen gescheiden van echt maar ook van die gescheiden van tafel en bed afzonderlijke opgave verlangd.

Wij laten thans volgen de betrekkelijke reden der bevolking naar den burgerlijken staat ingedeeld op duizend personen van elk geslacht naar de uitkomsten der vijf tellingen. Voor de drie eerste tellingen zijn de personen gescheiden van echt en zij wier burgerlijke staat onbekend is gebleven gevoegd bij de ongehuwden, voor de vier eerste de personen gescheiden van tafel en bed opgenomen onder de gehuwden.

	16 Nov. 1829.		18 Nov. 1839.		19 Nov. 1849.		31 Dec. 1859.		1 Dec. 1869.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Ongehuwd	639	606	645	612	647	615	638.04	606.67	625.33	596.12
Gehuwd	320	307	318	305	312	300	320.78	310.95	334.40	325.04
Personen in weduwenstaat	41	87	37	83	41	85	41.04	82.10	39.30	78.06
Gescheiden van echt	"	"	"	"	"	"	0.14	0.28	0.19	0.38
Gescheiden van tafel en bed.	"	"	"	"	"	"	"	"	0.28	0.40

Uit dit overzicht volgt, dat de betrekkelijke reden afgenomen is voor de ongehuwden, vooral voor de mannen, toegenomen voor de gehuwden, het meest voor de vrouwen. Het getal weduwnaars was betrekkelijk grooter dan in 1839, kleiner dan bij de drie overige, dat der weduwen kleiner dan bij de vorige tellingen.

De volgende staat geeft op 10,000 zielen van elk geslacht de betrekkelijke reden naar den burgerlijken staat voor elke provincie en voor de vierendertig voornaamste en de elfhonderd overige gemeenten.

PROVINCIE.	Ongehuwden.		Gehuwden.		Weduwenstaat.		Gescheiden van echt.		Gescheiden van tafel en bed.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	6501.6	6185.4	3044.2	3037.4	452.3	774.7	0.6	0.8	1.3	1.7
Gelderland	6402.3	6018.4	3202.2	3252.1	302.9	725.8	1	1.6	1.6	2.1
Zuidholland	6065.1	5883.4	3506.2	3311.1	330.8	791.3	2.9	6.5	5	7.7
Noordholland	6092.7	5893.6	3540.4	3274.1	359	819.3	3.8	7.8	4.1	5.2
Zeeland	6207	5008.6	3436	3294.5	353	791.4	1.5	2.7	2.5	2.8
Utrecht	6288.9	6017.4	3322.6	3197.7	384.5	777.5	2.4	3.5	1.6	3.0
Friesland	6179.3	5814.5	3416.3	3349.6	400.1	829	1.7	3.1	2.6	3.8
Overijssel	6367	5957	3192.1	3301.5	437.3	737.4	0.8	1.4	2.8	2.7
Groningen	6254.5	5908	3343.1	3250.4	398.2	835	1.3	3.1	2.9	3.5
Drenthe	6279.3	5920.1	3242.7	3437.6	473.1	637.4	2.9	1.4	2	3.5
Limburg	6475.5	6123.6	3045	3129.2	478.6	745.9	0.6	0.6	0.3	0.7
De 34 voornaamste gem..	6073.3	5952	3570.2	3165	347.2	866.9	3.0	8.3	5.4	7.8
De 1100 overige gemeenten.	6335.7	5965.6	3249.2	3291.5	412.2	739.1	1.1	1.6	1.8	2.2
HET RIJK	6258.3	5961.1	3344	3250.4	393	780.7	1.9	3.8	2.8	4

De betrekkelijke reden was het grootst: voor de ongehuwden van beide geslachten in Noordbrabant, Limburg en Gelderland; de gehuwde mannen in Zuid- en Noordholland en Zeeland; de gehuwde vrouwen in Drenthe, Friesland en Zuidholland; de weduwnaars in Limburg, Drenthe en Noordbrabant; de weduwen in Groningen, Friesland en Noordholland; het kleinst: voor de ongehuwden van beide geslachten in Noordholland en Friesland; de gehuwde mannen in Noordbrabant, Limburg en Overijssel; de gehuwde vrouwen in Noordbrabant, Limburg en Utrecht; de weduwnaars in Zuidholland, Zeeland en Noordholland; de weduwen in Drenthe, Gelderland en Overijssel. Personen gescheiden van echt kwamen het meest voor in Noord- en Zuidholland en Utrecht, het minst in Limburg, Noordbrabant en Overijssel; personen gescheiden van tafel en bed het meest in Zuid- en Noordholland en Groningen, het minst in Limburg, Noordbrabant en Gelderland.

§ 6. Indeeling naar de kerkgenootschappen.

Bij de twee eerste volkstellingen werd de bevolking naar de kerkgenootschappen ingedeeld in Protestanten, Roomsch-Katholijken, waarbij de Oud-Roomschen geteld werden, Israëlieten en onbekend, waaronder de Grieken en Armenianen waren begrepen. Naar die indeeling laten wij thans volgen eene vergelijking der vijf tellingen, met bijvoeging der betrekkelijke reden:

TELLINGEN OP	Protestanten.		Roomsch-Katholijken.		Israëlieten.		Onbekend.	
	Getal.	Reden op 10000 z.	Getal.	Reden op 10000 z.	Getal.	Reden op 10000 z.	Getal.	Reden op 10000 z.
16 November 1820	1,544,887	5911	1,019,109	3899	46,408	178	3083	12
18 " 1830	1,704,275	5958	1,100,616	3848	52,245	183	3314	11
19 " 1840	1,824,860	5969	1,171,924	3884	58,626	192	1469	5
31 December 1850	2,007,026	6065	1,234,486	3730	63,790	193	3826	12
1 " 1860	2,193,281	6127	1,313,052	3668	68,003	190	5193	15

Met elke telling is het betrekkelijk aandeel in de bevolking toegenomen voor de Protestanten, afgenomen voor de Roomsch-Katholijken.

De volgende staat geeft voor elke provincie en voor het Rijk het getal leden van elk kerkgenootschap op 10,000 zielen. Ten einde het overzicht gemakkelijker te maken, is voor het cijfer der provincie, waar het kerkgenootschap het grootste getal leden telt, het teeken † geplaatst:

	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	HET RIJK.
Nederlandsch-Hervormden	1020.4	5971	6791.85	5355.35	6783.87	5834.85	7988.80	6291.13	7670.00	† 8196.30	146.64	5466.87
Walsch-Hervormden	0.70	15.02	51.81	† 71.11	15.37	40.68	4.90	8.33	6.08	0.85	7.94	28.05
Engelsch-Presbyterianen	0.07	0.23	2.17	† 2.75	† 3.77	0.46	0.03	0.63	0.09	"	0.04	1.10
Remonstranten	1.10	3.72	† 46.06	27.57	1.07	10.88	2.93	2.01	0.71	0.85	0.44	15.32
Christelijk-Gereformeerden	102.27	132.11	278.53	131.93	470.75	139.21	512.91	385.07	† 1079.82	† 102.55	0.44	209.20
Doopsgezinden	1.06	15.25	15.21	301.07	10.43	20.74	† 530.88	115.98	237.30	38.00	0.07	123.65
Evangelisch-Lutherschen	10.25	03.85	188.91	† 504.82	56.44	124.80	34.14	01.52	90.57	32.32	17.02	160.70
Herstelde Lutherschen	4.52	2.32	4.05	† 163.98	1.52	7.55	5.71	10.18	0.53	1.04	0.04	29.30
Hernhutters	"	0.32	0.08	0.31	"	† 15.50	"	0.12	0.04	"	"	0.80
Anglikaansch-Episcopalen	0.10	0.07	2.57	† 3.13	0.17	2.02	0.10	0.51	0.09	"	0.22	1.27
Schotsche gemeente	"	0.02	† 0.00	0.31	0.06	"	"	0.04	"	"	"	0.23
Roomsch-Katholijken	8793.4	3676.03	2401.42	2735.79	2593.20	3614.75	822.53	2008.00	700.81	527.95	† 6771.25	3653.45
Oud-Roomschen	0.10	4.37	13.83	47.16	0.00	† 80.90	0.03	0.16	0.09	0.09	0.09	14.77
Grieken	"	"	0.33	0.09	"	0.18	"	0.04	"	"	"	0.08
Nederlandsche Israëlieten	45.7	108.00	173.70	† 514.26	22.27	86.54	74.19	127.45	200.86	221.30	01.10	180.12
Portugese Israëlieten	0.03	0.75	2.81	† 56.40	0.11	0.58	0.14	0.80	"	"	0.00	0.64
Onbekenden, tot geen der genoemde kerkgenootschappen behoorende	1.44	4.84	25.11	20.38	† 25.01	8.30	22.92	8.07	13.41	17.70	0.07	14.41

Wij gaven in § 6 de indeeling naar de geboorteplaats en den burgerlijken staat van de personen wonende in eene der Nederlandsche kolonien en den vreemde. De volgende staat geeft voor elke provincie en voor het Rijk, met onderscheiding der geslachten, eene indeeling dezer personen naar de kerkgenootschappen:

	Noordbrabant.		Gelderland.		Zuidholland.		Noordholland.		Zeeland.		Utrecht.		Friesland.		Overijssel.		Groningen.		Drenthe.		Limburg.		HET RIJK.		
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	
Nederlandsch-Hervormden	13	9	51	36	179	87	133	67	21	7	14	15	8	5	23	12	87	19	1	5	5	"	540	292	
Walsch-Hervormden	3	"	"	3	2	4	5	3	1	"	"	1	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	11	13
Engelsch-Presbyterianen	"	"	"	1	70	3	78	42	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	150	47
Remonstranten	"	"	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1
Christelijk-Gereformeerden	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Apostolischen	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Doopsgezinden	"	"	"	"	5	5	"	"	"	"	"	"	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	8	7
Evangelisch-Lutherschen	3	2	20	10	310	34	361	22	21	7	7	5	27	2	11	2	23	3	5	"	5	1	709	88	
Herstelde Lutherschen	"	"	"	"	1	4	3	"	"	"	2	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	0	3
Hernhutters	"	"	"	"	1	4	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	3
Anglikaansch-Episcopalen	"	"	"	4	45	5	68	33	"	4	3	"	"	"	2	"	1	"	"	"	1	"	118	48	
Schotsche gemeente	"	"	"	6	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	1
Roomsch-Katholijken	172	55	113	54	437	149	144	64	150	20	33	12	23	4	45	13	47	7	8	"	178	104	1350	458	
Oud-Roomschen	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"
Grieken	1	"	"	"	4	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	0	"
Nederlandsche Israëlieten	5	1	4	1	9	3	13	5	"	1	2	2	3	"	7	"	5	7	"	1	11	4	50	25	
Portugese Israëlieten	"	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1
Mahomedanen	"	"	"	2	1	2	"	4	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	0
Tot geen der genoemde kerkgenootschappen behoorende	2	"	"	"	46	11	40	6	2	"	1	"	5	"	"	"	1	"	"	"	5	2	108	49	
TOTAAL	400	67	407	141	1113	272	871	256	207	43	63	38	70	12	80	32	163	37	14	6	205	111	3188	985	

GENEESKUNDIGE GROEPEN ENZ.

GENEESKUNDIGE GROEPEN NAAR DE GESTELDHEID VAN DEN BODEM.					GENEESKUNDIGE GROEPEN NAAR DE GESTELDHEID VAN DEN BODEM.				
Getal gemeenten	Werkelijke bevolking op 1 December 1869.	Oppervlakte in hectaren, aren en centiaren.	Bewoners op duizend hectaren.		Getal gemeenten	Werkelijke bevolking op 1 December 1869	Oppervlakte in hectaren, aren en centiaren.	Bewoners op duizend hectaren.	
Provincie Overijssel.					Groep II, Norg met de ge- stichten Veen- huizen.				
Groep I, Arr. Almelo. .	17	79548	108699.74.77	732	1	4771	11231.69.09	425	
„ II, Arr. Deventer, met Stad Ommen.	20	86230	129671.50.38	665					
„ III, Arr. Zwolle. . .	24	88273	95933.31.73	920					
DE PROVINCIE	61	254051	334304.56.88	760	33	105637	266262.45.44	397	
Provincie Groningen.					Provincie Limburg.				
Groep I, Noordelijk deel.					Groep I, Venlo aan de Maas van Mook tot Kessel . . .				
„ II, Zuidelijk deel .	14	104041	67934.19.95	1531	12	25786	36562.41.18	705	
„ III, Oostelijk deel .	14	43200	64742.46.89	667	16	39491	75412.51.31	524	
DE PROVINCIE	57	225336	229208.12.13	983	26	39314	40260.95.06	976	
Provincie Drenthe.					Groep II, Weert- de Peel.				
Groep I	32	100866	255030.76.35	396	22	26955	18824.98.43	1432	
					34	63220	28061.77.16	2253	
					15	29055	21291.70.60	1365	
					125	223821	220414.33.74	1015	

BLADWIJZER.

(TABLE DES MATIÈRES.)

EERSTE DEEL.

(TOME PREMIER.)

INLEIDING. (Introduction.)	Bladz.	I
§ 1. Dichtheid der en betrekkelijke bevolking. (Densité de la population et population relative.)	„	II
§ 2. Getelde of feitelijke en werkelijke bevolking. (Population recensée et réelle.)	„	VI
§ 3. Huizing. (Habitation.)	„	VIII
§ 4. Indeeling naar de kunne. (Division par sexe.)	„	X
§ 5. Indeeling naar de geboorteplaats. (Division par lieu de naissance.)	„	XII
§ 6. Indeeling naar de woonplaats. (Division par demeure.)	„	XIV
§ 7. Indeeling naar den burgerlijken staat. (Division par état civil.)	„	XVII
§ 8. Indeeling naar de kerkgenootschappen. (Division par cultes.)	„	XVIII

PLAATSELIJKE INDEELING. — HUIZEN, BEWOOND, ONDEWOOND EN IN AANBOUW, BEWOONDE SCHEPEN, HUISGEZINNEN, BEWONERS NAAR DE KUNNE . . . . .

(Divisions de communes. Maisons, habitées, inhabitées et en construction, navires habités, familles, population par sexe.)

Noordbrabant (Brabant septentrional) blz. 2, Gelderland (Gueldre) 34, Zuidholland (Hollande méridionale) 63, Noordholland (Hollande septentrionale) 91, Zeeland (Zélande) 123, Utrecht (Utrecht) 143, Friesland (Frise) 156, Overijssel (Overisse) 175, Groningen (Groningue) 189, Drenthe (Drenthe) 207, Limburg (Limbourg) 221, het Rijk (le Royaume) 252.

FEITELIJKE OF GETELDE BEVOLKING IN ELKE GEMEENTE DES RIJKS . . . . .

(Population recensée dans chaque commune du Royaume.)

Huizen, bewoond, onbewoond en in aanbouw, bewoonde schepen, huisgezinnen en huizing der getelde personen . . . . .

(Maisons, habitées, inhabitées et en construction, navires habités, familles et habitation des personnes recensées.)

Noordbrabant 256, Gelderland 260, Zuidholland 263, Noordholland 267, Zeeland 270, Utrecht 273, Friesland 275, Overijssel 276, Groningen 278, Drenthe 280, Limburg 281, het Rijk 284.

INDEELING DER TIJDELIJK AANWEZIGEN NAAR DE WOONPLAATS EN DER TIJDELIJK AFWEZIGEN NAAR HUN VERBLIJF OP DEN DAG DER TELLING . . . . .

(Division des personnes temporairement présentes d'après leur domicile et des personnes temporairement absentes d'après leur séjour ou leur résidence au jour du recensement.)

Noordbrabant 286, Gelderland 290, Zuidholland 293, Noordholland 297, Zeeland 300, Utrecht 303, Friesland 305, Overijssel 306, Groningen 308, Drenthe 310, Limburg 311, het Rijk 314.

WERKELIJKE BEVOLKING IN ELKE GEMEENTE DES RIJKS	Bladz.	315
<i>(Population réelle dans chaque commune du Royaume.)</i>		
A. Geboorteplaats, burgerlijke staat, inwoners naar het geslacht, oppervlakte in hec- taren en aren, digtheid der bevolking	,	316
<i>(Lieu de naissance, état civil, population par sexe, superficie en hectares et ares, densité de la population.)</i>		
Noordbrabant 316, Gelderland 324, Zuidholland 330, Noordholland 338, Zeeland 344, Utrecht 350, Friesland 354, Overijssel 356, Groningen 360, Drenthe 364, Limburg 366, het Rijk 372.		
B. Kerkgenootschappen. <i>(Cultes.)</i>	,	374
Noordbrabant 374, Gelderland 382, Zuidholland 388, Noordholland 396, Zeeland 402, Utrecht 408, Friesland 412, Overijssel 414, Groningen 418, Drenthe 422, Limburg 424, het Rijk 430.		
INDELING DER WERKELIJKE BEVOLKING IN:		
<i>Division de la population réelle en:</i>		
administratieve en gerechtelijke kantons. <i>(cantons administratifs et judiciaires.)</i>	,	434
hoofdkiesdistrikten. <i>(districts électoraux.)</i>	,	437
militedistrikten. <i>(districts de milice.)</i>	,	440
schooldistrikten. <i>(ressorts d'inspection de l'enseignement primaire.)</i>	,	441
geneeskundige groepen naar de gesteldheid van den bodem	,	443
<i>(sous-divisions médicales d'après la nature du sol.)</i>		

VERBETERINGEN.

(CORRECTIONS.)

4. Bergen op Zoom, totaal der kolom huisgezinnen *staat: 2085, lees: 2083.*
5. Best, totaal der kolom huisgezinnen *staat: 344, lees: 444.*
Bokhoven, totaal der kolom onbewoonde huizen *staat: „ lees: 2.*
10. Engelen, totaal der onbewoonde huizen, *staat: „ lees: 3.*
13. Heesbeen c. a., totaal der kolom huizen in aanbouw, *staat: 13, lees: „.*
15. Hoeven, wijk A, kom, totaal der tijdelijk afwezige vrouwen, *staat: „ lees: 2.*
32. Woensel c. a., *staat: Totaal kom, lees: Totaal buiten de kom.*
72. Hellevoetsluis, tijdelijk afwezige mannen der schepen, *staat: „ lees: 32, totaal staat: 119, lees: 151.*
150. Polsbroek, totaal aanwezige mannen wonende in de gemeente, *staat: 879, lees: 379.*
151. Soest, wijk D. Soesterberg, tijdelijk aanwezige vrouwen, *staat: 1, lees: 2.*
253. Het Rijk, kom, kolom bewoonde huizen, *staat: 360212, lees: 360211, totaal staat: 634596, lees: 634595.*
274. Totaal der overige gemeenten, kolom huisgezinnen in huizen, *staat: 21312, lees: 21302.*
345. Goes, gehuwde mannen, *staat: 1020, lees: 1021, weduwenaars staat: 121, lees: 120.*
357. Kampen, kolom oppervlakte, *staat: 6203.30, lees: 6202.30.*
359. Totaal der provincie, kolom oppervlakte, *staat: 334305.57, lees: 334304.57.*
375. Hoofd der kolom Anglikaansch-Episcopalen, *staat: Anglicains épiscopains, lees: Anglicains épiscopaux.*